

Érettségi találkozó

Nem járok el rájuk. Van, hogy elmegyek, van, hogy nem.

1963-ban érettségiztem a budapesti Patrona Hungariae katolikus leánygimnáziumban. Már az első újra-találkozás sokkolt. Pünkösöd szombatjában állapotunk meg. Ám azon a napon nemcsak mi, öt éve érettségizettek, hanem egy harminc éve végzett osztály is találkozóra érkezett. Mi az egyik, ők az iskola kápolnájának másik padsorába telepedtek be. Látván e nénikké deformálódott egykori gimnazistákat – elfogott a rémület. Nem az elháríthatatlan megöregedéstől estem pánikba, hanem hogy mily könnyedén nénivé válhatok. A pad szélén ültem: lopva végigpásztáztam társnőimet. Az esélyeinket fontolgattam. Főleg a magam esélyeit.

A családom regényének megírására készülök. Ahogy a múlt emlékei között kutatok – a saját múltamat is beleértve –, egyre inkább az a benyomásom támad önmagamról, hogy olyasvalaki voltam, aki nem figyelt oda. Rossz a név- és rossz az arcmemóriám. De lehet, hogy ez csak mentségkeresés. Alighanem kizárólag önmagamra figyeltem és önmagammal voltam elfoglalva. Úgy tűnik, teljesen esetleges volt, hogy ami rajtam kívül történik, megtapad-e emlékezetemben. Általános iskolás koromban nyolc éven át ültem egy lány mellett, akiről ráadásul olykor azt véltem és azt is állítottam, hogy a barátnőm. Jó sok év múltán nem ismertem fel, amikor összetalálkoztunk. (Minél kevésbé van fogalmam róla, ki az a személy, aki a múltból eléem toppan, annál nagyobb ovációt csapok tettetett örömeimben, mellyel kétségbeesésemet leplezem. Így próbálom eltitkolni agyam örült lapozását valami támpont után: ki lehet az, akivel beszélgetek?) „Megismersz?” – kérdi beszélgetőpartnerem, talán mert a tettetés mögötti zavart mégiscsak észleli. „Mennyire, hogy meg!” – bizonygatom. Senkinek nem volt még képe kétkedni bennem – kivéve e gyerekkori padtársnőt.

„Na, ki vagyok én?” – szegezte nekem kihívóan a kérdést. Vajon honnan érzett rágalád hazudozásomra?

Eleinte tetszelegtem imént elemzett fogyatékoságomban, mostanában mindinkább szégyenlem magam. Főleg emiatt, penitenciaként, bűnbánati tevékenységül szabtam ki magamra, hogy a negyvenéves érettségi találkozón, ez esztendőben, részt veszek, és minden erőmmel odafigyelek. Az arcokra, a nevekre, a történetekre.

Nem egykori iskolánkban, hanem egy kápolnában kezdtük meg a találkozót, véletlenül éppen abban, amelyik fontos helyszíne volt életemnek: ott tartottam az esküvőmet, és ott keresztelték a gyerekeimet. Igyekeztem, már csak a személyes élmények miatt is, meghatódni. Köztudomásúlag nem megy az ilyesmi parancsra. Ahogyan harmincöt éve, most is a padsorokban térdeplők arcát firtattam. Alig ismertem rá bárkire. Nyugtalanított a sok idegenné öregedett arc, legtöbbjüket mindazonáltal rokonszenvesnek találtam. Mihelyst vége lett a misének, odapattantam az oltár mellé kitérő asztalra, és lázasan memorizálni igyekeztem az arcvonásokat. Többen odasereglettek körém, feltehetően hasonló gond emésztette őket is. Amikor ideértem, egyik volt osztálytársnőm így fogadott: „Nézem, ki lehet ez a nő, tisztára, mint a Pitti Katalin!” Megköszöntem a bókot, hiszen az, örültem, hogy létrehoztam valamilyen látványt magamból... mindazonáltal vigasztalan vagyok. Nem tudok felülemelkedni elválásun-

kon. Nézem sorra a tablóképeket. Arcok, nevek... Semmi nem jut róluk az eszembe... talán, ha tízről... de negyvenen voltunk! Feltehetően már akkor sem emlékeztem rájuk, amikor még egymás közelében üldögéltünk. A regényre gondolok, amit írni készülök. Úgy kell majd ábrázolnom azt az alakot, aki én voltam, mint egy teljesen egocentrikus teremtményt; nem látott ki a fejéből, viszont ítélkezett eleveken és holtakon... például az apja felett. Apáról ugyanis (a közelmúltig) elfogultan negatív véleménnyel voltam.

Egyik társnőnk klubjába megyünk. Mindig tele van lommal a kocsim, most is, három útitársat azért bezsúfolok. A két hátsó remekül érzi magát, nagy hanggal vannak. Csak sejtem, hol lehet az utca, ahová oda kellene találnunk. „Azt hiszitek, két pasi ül elől, az ő dolguk, hogy tájékozódjanak?” – förmedek rájuk, aztán hirtelen módosítok a hangszínen, mintha csak vicceltem volna, és a nyomaték kedvéért hátradobom a térképet. Négyen sem vagyunk jobbak, végül mobiltelefonon tájékozódunk, le se tagadhatnánk, hogy nők vagyunk: ahol elveszetten leálltunk, onnan még háromszáz méterre lett volna a pince. Végre letelepedhetünk a fal mentén körbefutó asztalok mellé, kipakoljuk az ételt-italt, ki, amit hozott. Lázasan enni és inni kezdek, hogy a rám törő szorongást feloldjam. Bajos volna lelépni innen. Alaptulajdonságom, hogy minden zárt helyen vagy helyzetben a menekülés útjait fontolgatom. Emlékeztetem magam, miért is akartam ide eljönni. „Oda fogok figyelni rájuk!” Megadóan nézegetem az osztálytárs-unokák fényképeit, látom, mindenki ezt teszi, gyermekfotókat csereberélnek. Nekem nincs unokám, isten őrizz, egyelőre ne is legyen, az anyaságra is nehezen szántam el magam, a nagymamavágynak is meg kell érnie. Mostanában nem gyermekgügyögésre áhítozom; szembe akarok nézni azzal, amit megláttam, és még inkább, amit nem, korábbi életemben. Elkalandozni indulnak a gondolataim, ahogyan mindig is, de féket teszek rájuk. Kényszerítem magam, hogy odafigyeljek a többiekre. Egyetlen tanárunk tudott eljönni közénk, egykori kémiatanárnőnk. Apáca. Fiatalos az arca, olyan, mint egy közülünk. Pontosabban: ő fiatalos, mi öregesek. Föláll, és beszélni kezd hozzánk. Társaim nem sokáig tudják fegyelmezetten hallgatni, gátlástalanul csevegni kezdenek. Pisszegek kicsit, legalább mi, akik közel ülünk, mutassunk érdeklődést. A pincehelyiség lázasan duruzsol, a magára maradt apáca tanárnő felszegen pontot próbál tenni a mondandójára. Senki nem veszi észre, hogy visszaült a helyére; a díszvendéget végtére is egy csokor virággal már kipipáltuk. Bánt a dolog.

Egyik társunk, aki a találkozókat megszervezését magára vállalta, beáll középre, és abécé-sorrendben felszólít bennünket. Csalódott vagyok kissé, mert nem a vezetéknéveket mondja, a keresztnévek hallatán pedig a vártnál is kevesebb remélhető a memóriámtól. Annak azonban örülök, ahogyan mindig is, hogy az én nevem nem a névsor elejéről való. A megszólított hölgyek egyike sem áll fel, rosszul beszélnek, zavartak, és meglehetősen érdektelen, amit magukról elmondani érdemesnek tartanak. Akármennyire szeretném is, hogy ne kapcsoljon ki az agyam, azon morfondírozok, hogyan lehetne ezt a langyos unalmat felkavarni... Mindig is ilyen alkat voltam. Hamar rájöttem, hogy a partik halálra untatnak, tehát semmi okom társadalmi életet élni, s ha valamilyen udvariassági szempontból mégis kikerülhetetlenné vált, hogy egy vendégesdin részt vegyek, színházi énem előmerészkedett, és rendeztem egy kis jelenetet magam köré. Bedobni egy kavicsot a sima víztükörbe, és a kavics zuhanása nyomán a víz gyűrűzni kezd... Ez az egyedüli mód, ahogyan mégiscsak jelen tudok lenni a külvilágban. Nem azért provokálom a környezetemet, mert provokatív alkat vagyok; nem tudom,

hogy az vagyok-e. Ami biztos: csak a történetek tudnak érdekelni. Kigondolom a kezdő mondatot, ahogyan majd belekezek, a többi jön már magától. Hallgatom a lányokat. Két történet lebilincsel. Egyikőnk súlyos betegséggel küzdött tíz éven át, és nem nehéz észrevenni rajta, hogy megváltódott. Nehezen viselem a szenteskedő frázisokat, de amit ez a lány mond, annak hitele van. Megpróbálom felidézni, milyen volt diáknak. Sikerül. Derűs, vidám, kedves, jó lány volt, és most már látszik rajta, ő az, aki biztosan révbe ér. A másik elbeszélő pici termetű, szőke alkat. Elmondása szerint halálos szenvedés az élete, amiért kitart alkoholista férje mellett. Képben van teljesen. Látja mostani önmagát, látja a múltját, tisztában van vele, mit tett jól és mit nem, két gyereke felnevelése közben. Kezd az az érzésem támadni, hogy negyven éve kimondott ítéletemet („rossz osztály vagyunk”) talán a légből kaptam. Most, hogy ez egyszer igazán odafigyelek, észreveszem, hogy a körülöttem ülők feltehetően mindvégig kapcsolatban voltak egymással, mert tudomásuk van egymás életéről. A szimbolikus osztálykönyv-lapozó már az „O” betűnél tart. „O, P, R, S” – ilyenkor a szívem már a torkomban dobogott. Most is. Hallottam a nevemet, és – a többiekkel ellentétben – fölállok. Hogyan is lehet hatásosan beszélni – ülve? Fölállok, ahogyan az osztályban is fölálltunk, ha a nevünkön szólítottak. Elmondom a kitervelt kezdő mondatot: „Még mindig a tanya az otthonom...” Általános derűltség, elcsíptem a figyelmüket, rendben. Mondom tovább. „Lányomat a Kecskeméti Református Kollégium Gimnáziumába írtam, ahol azonban csak a névsor első öt katolikus felekezeti tanulója járhatott katolikus hittanra.” Érzem, hogy apáca tanárnőnk figyelme rám tapad. „Szerencsés véletlen – fűzöm tovább, hogy gyermekem kezdőbetűje E és nem S, mint az enyém” – de kímélem őket, és nem mondom ki, hogy „Eörsi”. Érzékelem a hálájukat. Elkezdek játszani kicsit. „Nem volt könnyű a számára ez az iskola, de legalább megtanulhatta, mi a liberalizmus...” Megáll a kés a levegőben. Körülbelül erre számítottam. Feloldom kissé a feszültséget: „A szó jó értelmében, vagyis megtanult toleráns lenni.” Mindenfelé megkönnyebbülés, kilégzések. Elidőzöm a lányomnál. Beszámolok róla, hogy teljes mértékig humán beállítottságú, ennél fogva érthető, hogy mezőgazdasági matematikát és kémiát tanul a főiskolán, mivel állattenyésztő akar lenni, s hogy volt tanárnőnket is mulattassam és bevonjam, megemlítem, hogy megörökölte az én kémia iránti fogékonyságomat. Általános derűltség. Mielőtt a nagy „bummal” előállnék, átvezetésül beszélek a tanyán tartózkodó lovakról, poénkodok, reklámozom az elkezdődött lovasoktatói munkát, felajánlom, ha van a családjukban lómániás, azt szeretettel várjuk. És végre rátérek a lényegre. Hogy utánajártam apám múltjának. Hogy úgy ne járjak, mint Esterházy. Hogy mielőtt elkezdeném a családregényt írni, meg kellett tudjam, ki volt az apám. Minden szempár belém fúródik. Érzem, beetaláltam abba a velem kapcsolatos fenntartásba, amely minden osztálytársam és köztem ott feszült. „Mint sok fiatait, engem is jellemzett, hogy ítéleztem a szüleim felett. Meg voltam győződve róla, hogy apám hatalma nincsen ingen.” (Ez igaz, támadtak efféle gondolataim. De sokkal későbbi keltezésű ez a nagy fene öntudat. A gimnáziumi évek alatt kizárólag a művészi elhivatottság és a szerelem problematikája izgatott, és miattuk léteztem jótékony ködburokban. Mindegy, a hatás kedvéért kicsit lehet csálni.) „Az a helyzet – folytattam, és végigpásztáztam az arcokat –, hogy megszégyenültem. Minél többet sikerült megtudnom az édesapámról, annál jobban beleszerettem...”

Már a múlt év decemberében megvolt a kutatói engedélyem, de a mind gorombább tél miatt halogattam a napot, hogy megjelenjek Pesten az Eötvös utcában, a Történeti

Hivatal olvasótermében. Hogy milyen volt egy tanyán a hősivatag fogságában a tavaszra várni, nem tartozik ehhez a témához. Amikor azonban február végén neszét vettem, hogy a súlyos titkokat őrző levéltár kutatási feltételei április 1-jén megváltoznak, hagytam csapat-paport, havat – és ott termettem. Az első reggelen azonban, ahogy felkeltem, irtózatosszerű félelem fogott el: lesz-e erőm szembenézni bármivel, ami feltárul előttem? Félelmetesnek, mégis ünnepinek éreztem a pillanatot. Gyertyát gyújtottam, és teli kádfürdőt vettem, noha az este már lezuhanyoztam. Mielőtt becsaptam volna nővérem lakásának az ajtaját, ahol megszálltam, bekaptam két szem valeriánát. Keresztes vitéz hallált megvető bátorságával léptem az olvasóterembe, ahol állítólag már egy hónapja várt a kutatásra előkészített anyag. A témám: „A katolikus sajtó 1945 után, különös tekintettel Saád Béla személyére.” Amikor az ember ekkora hűhót csap önmaga köré – bizonyos, hogy csalatkozik. Lehetetlenség az élet kanyarulatait ekképpen előre bemérni.

Semmi sem fogadott. Vagyis, ami mégis, inkább viccel volt felérő. Egy bírósági tárgyalás ülésjegyzőkönyvének a lapja 1948-ból, ráadásul titkosítva. Vagyis beborítékolva. Beleeshettem a borítékfedél alá, hogy ráismerjek apám aláírására. Ennyi anyagot készíttettek nekem elő, kutatásra. Azt mondták, mindössze ennyit találtak.

Nem nyugodtam bele. Megmozgattam a falakat, és kihallgatást kértem az elnök aszszonytól. Mintegy négyezer oldalt tekinthettem át három hét alatt. Az első napok hisztérikus, kapkodó kutatómunkája eredménytelennek bizonyult, és csak akkor indulhattam el bizonyos nyomokon, amikor eltökéltem: Saád Béla, az Új Ember felelős szerkesztője és a Vigília kiadója az apám volt, és elfogadom őt, akármilyen árat kellett is e pozícióért fizetnie. Elképesztő három hetet éltem meg. Az ilyen élmények mondatják azt az emberrel, hogy többé nem az, aki volt. De ez nem igaz. Egyik elképedésből a másikba estem, és kirajzolódott egy világ, amelyről egész ifjúságomban semmit sem sejtettem. Egy napon ezt írtam a füzetembe: „Matt vagyok. Az undortól és az információ-áradattól. Apa és Anya világtól elszigetelt babaszobában neveltek fel bennünket, és hogyan, hogy mégis mind a hárman megálltuk a helyünket, nem tört meg se a gerincünk, se a lelkünk. Tiszta lelkűek, gyanútlanok, de óvatosak lettünk. Hála nekik, haló porukban is.”

1977 és 1981 között készítettem néhány magnós beszélgetést Apával. Ezek egyikén hallottam első ízben arról a „politikai vezérelvről”, melyet Czapik Gyula érsektől kapott. Czapik mint a Püspöki Kar elnöke jelentette be édesapámat az 1951-ben megalakult Állam- és Egyházügyi Hivatalban az Új Ember és Vigília képviselőjeként. A politikai tanács így szól: „Nézze, sohase mondjon nekik nemet!” „Igenis, érsek úr” – felelte apám. Az érsek hosszú csönd után így folytatta: „Nem azt mondom, hogy igent mondjon” – és hosszan apám szeme közé nézett. „Értem, érsek úr” – bólintott apám, és lelke legbelső zugába rejtette a parancsot. Néhány hónap múlva az érsek fontosnak érezte, hogy visszatérjen a korábbi beszélgetésre: „Nagyon meg vagyok elégedve magával, Béla.” – Mivel ismerte a szünettartás drámai erejét, megint várt kicsit. „Azt mondták, hogy maga nagyon udvarias, rendkívül előzékeny ember... Csak nem csinál meg semmit.” Én is tartottam egy jelentős szünetet, mielőtt elmondtam volna, amit gondolok:

– Nos, valamennyi általam felismert dokumentum arról árulkodik, hogy apám brilliáns diplomáciai érzékeléssel és a vadállat életben maradási ösztönéhez hasonlatos megérező képességgel egyensúlyozott a politika és az emberség szakadékai között.

Nem tudom, hogy e kijelentésemből mit szűrtek le egykori osztálytársaim és apáca tanárnőm, de Apa emlékének tartoztam ezzel, mert jól tudtam, hogy egyházi körökben őt, csakúgy, mint Czapik érseket, „vörösnek” titulálták.

Azt hiszem, zavarba ejtő és kissé kínos lett volna, ha itt abbahagyom a történetemet. Tartogattam egy vidám záróakkordot. Elmeséltem, hogy előző napon vendégül láttam nővérem lakásán, az ő beleegyezésével, családunk egyik régi barátját. Újságíró kollégám volt az Új Embernél, és azon ritka kevesek közé tartozott, akik bejáratosak voltak hozzánk, még báloztunk is együtt. Miközben édesapám megalkuvó tevékenységről akartam volna tragikusra hangolt lélekkel bizonyosságot szerezni, a döbbenettől elállt a lélegzetem: ráismertem e férfiú kezeírására – a Belügyminisztérium titkos megbízottjaként. Két kövér dossziében jelentett élőkről és holtakról, rólunk is, szorosabban rólam, 1970 és 1980 között. Megrázó élményt nyújtottak ezen egyébiránt mívesen megalkotott információhalmazok, melyeknek egyikéből sem hiányzott, legnagyobb elképédésemre, az ártani kívánó szándék. Egészen más tudni arról, hogy besúgás által működött egy rezsim, és egészen más a legszemélyesebb szférában ezt a felismerést megélni. Azzal vigasztaltam magam, mekkora szerencse, hogy nem Apa okozott meg-rázkódtatást, sőt, halott apámról oly titokzatos képet nyertem, melynek megismerésére szenvedélyesen kalandba indulok. Mit számít ez a másik alak? Direkt jól jön majd a regényhez! Márciusban még bakancsos idők jártak, el-el tűnődtem rajta: „És ha jól megrugdosnám?” De hát, mi végre! Beteg és nyolcvanéves. Úgy döntöttünk a nővéremmel, hogy meghívjuk vendégségbe, és megbocsátunk neki. Befejezésül tehát erről a morbid vendéglátásról számoltam be osztálytársaimnak: hogy nem osztottunk igazságot, csak nem akartuk, hogy úgy távozzon el a földről, hogy nem tudja, hogy tudjuk.

Követte még néhány beszámoló az enyémet, azután mindenki mozgásba lendült. Ahogy áthaladnék a termen, elállja az utamat egykori riválisom. Afféle „hassliebe” fűzött bennünket egymáshoz. Az élbolyban, fej fej mellett húztunk négy éven át.

– Én sose szerettelek! – jelenti ki fennhangon. – Azt hittem az apádról, hogy egy téglala... Máig se bocsátottam meg neki, hogy elsőben nem engedett el hozzánk házibuliba... De amit itt most elmondál, attól a hideg futkosott a hátamon. Úgy olvastam el mindhárom könyvedet, hogy nem szerettelek. – Osztálytársaink ekkorra jórészt körénk gyűltek, a szónok egy villanásnyi mosollyal nyugtázza. Rövid, tömör, dicsérő mondatokkal értékeli a könyveket, és olyan hangulatot teremt, hogy azt kell éreznem, a közös véleményüket mondja. – A naplód pedig – megragadja a két vállamat, és látom, hogy a szeme tele van könnyel –, ha mi ezt tudtuk volna! Ha mi ezt tudtuk volna... – hevesen átölel, mintha mindannyiuk nevében tenné. Zavartan visszaölelem. Így állunk egy ideig, némán, a körben. Teljes a csend. Arra gondolok: talán mégiscsak szerencsés volt, hogy semmit sem vettem észre. A falat sem, ami elválasztott bennünket. Ölünkbe hullott az idő, hogy megbocsáthassunk egymásnak.